

ELS ANYS ROMANS I L'APORTACIO A L'ARQUEOLOGIA ROMANA

Les anyades romanes de mossèn Eduard Junyent van estretament lligades a una institució de Pius XI: El Pontificio Istituto di Archeologia Cristiana, de primer com a alumne (1926-29), i després com a professor (1937-41).

En esdevenir papa el 1922 Achille Ratti, l'antic prefecte de la Biblioteca Ambrosiana de Milà (1907-14) i de la Vaticana (1914-18), un home del món de la Història escalava el soli de Pere. La seva visió nova, d'historiador, donaria fruits importants per a la relació de l'Església amb el món. En serien un fruit, anys a venir, els Pactes del Laterà (11 de febrer de 1929) que tragueren l'enutjós «afer romà» de l'atzucac del «non possumus» absolutitzant i quasi metafísic, medieval, i el reintroduïren pels camins normals de l'esdeveniment. En foren un altre fruit la renovació dels estudis, amb l'estimulació de creació dels Collegis Nacionals a Roma, la reorganització dels estudis i dels graus acadèmics eclesiàstics (**Deus scientiarum Dominus**, 1931) i la fundació de l'Acadèmia Pontificia de Ciències (1937).

Ja abans, però, el 1925, el dia 11 de desembre —festa de St. Damas, el papa del s. IV que havia honorat la memòria dels màrtirs romans amb els exàmetres inscrits en la bella calligrafia filocaliana—, el motu-proprio «I primitivi cimiteri cristiani» havia erigit el Pontificio Istituto di Archeologia Cristiana, que trobà l'acta fundacional en el motu-proprio «De Pontificia Commissione Sacrae Archeologiae deque novo Instituto Archeologiae Chistianae» publicat a l'Acta Apostolicae Sedis el 28 de desembre.

I és que Pius XI, familiaritzat amb les fonts, tenia una coneixença profunda del passat, que li permetia situar d'entrada l'Església en el flux movent dels segles i reorientar l'Església de l'avui segons les intencions del fundador. D'altra banda, des de Giambattista Vico (1725) la cultura havia iniciat un d'aquells tombs en profunditat que innoven de socarrel. Tot el saber havia anat passant a ésser el coneixement de les coses per les causes que les originen. S'havia obert l'època del que se'n dirà l'«historicisme» ((K. Werner, 1879) i que serà definit per Troeltsch: «la historicització fonamental de tot el nostre pensar sobre l'home, la seva cultura i els seus valors». És l'època que, segons Ratzinger, ha derrocat el soli del «Verum et ens convertuntur» dels escolàstics, per erigir l'imperi del «Verum quia factum», que cedirà a l'etapa marcada per Marx del «Verum

quia faciendum». El Papa historiador volgué, doncs, tot seguit que un Institut d'Arqueologia Cristiana permetés conèixer de manera científica els orígens de l'Església primitiva, per tal que l'acció actual fos presa directament sobre aquella de les fonts. Així ressituaava la cultura eclesiàstica en el caminal del mig de la comprensió de l'època, anant a atrapar —i aprofitant-ne tots els valors—, un món que passava per l'historicisme. Mn. Eduard, que venerava Pius XI, recordo que en més d'una ocasió havia dit: «Encara no s'han adonat que el Papa que realment ha obert l'Església al món modern, ha estat Pius XI». En la mentalitat del Papa, l'Institut s'ocurriria dels textos i dels monuments de l'Església antiga, per a formar historiadors entre els eclesiàctics de tots els pobles, capaços de situar l'avui de l'Església.

Per a cobrir aquestes fites, li calien els col·laboradors. I pel que fa a l'Institut d'Arqueologia el trobà, i de gran talla, en la persona de Mons. Joan-Pere Kirsch, luxemburguès, professor a l'Universitat de Friburg de Suïssa i Rector del Col·legi Teutònic de Roma, on amb Hüntemann, el Dr. Kalsbach i els joves franciscans Antonelli i Braito, havia iniciat un curs paleocristià. Kirsch, rector del nou Institut, volgué ensorrar immediatament la visió d'unes antiguitats cristianes calcada en una certa apologètica edificant, de la que certs romans havien fornít el model, per construir una perspectiva històrica rigorosament crítica. S'envoltà dels col·laboradors adients: El jove inspector dels Museus Pontificis, Enrico Josi, assumí les tasques de Topografia i Història dels cementiris antics; Mons. Josep Wilpert assumí les d'Iconografia; el Prof. Silvagni, les d'Epigrafia; i el Prof. Profumo, les d'Arquitectura. Tot seguit Dom Quentin assumí les de Litúrgia i Hagiografia. Mons. Belvederi prengué les tasques de Secretaria.

El 15 de novembre de 1926 l'Institut d'Arqueologia Cristiana obrí les portes. Hi hagué una missa inaugural a les grutes vaticanes, una lliçó magistral a càrrec de Mons. Kirsch sobre el caràcter i metodologia de l'Arqueologia Cristiana, i una audiència pontificia, en la que Pius XI volgué saludar personalment els cinc professors i els setze presents dels 20 alumnes ordinaris que emprenien el primer curs de l'Institut. Entre els setze, es trobava el jove clergue arribat de Vic.

Arribava de Vic, inserit, a través de Mn. Gudiol, a una altra tradició historicista, la que arrencant del romanticisme alemany havia remogut els pobles engolits per l'uniformisme de l'Estat modern i havia fet sorgir a Catalunya la Renaixença literària, historiogràfica, arqueològica i política, que recercaava una pàtria desenterrant les velles arrels. Un historicisme terral i entranyable, en el que havia militat d'antuvi escrivint versos, però al que el catalitzador de Mn. Gudiol havia marcat unes rutes de precisió arqueològica científica. A través de Mn. Gudiol, entroncava amb el Círcol literari i amb la plèiade de vigatans —Collell, Verdaguer, Morgades, Torras i Bages— que maldaven per participar des de l'Església, però amb total obertura literària o científica, en la reconstrucció d'un país. Ara, a Roma, es trobava a l'antic melic del món, envoltat de tresors arqueolò-

gics i en un Institut acabat de fundar, on uns homes maldaven per retrobar els orígens de l'Església en diàleg obert i amb institucions a l'alçada del món de la ciència, brunzent el nou Institut com un rusc d'abelles. Per a ell, el jove clergue, tan vital, encara que sota una aparença tan controlada, investigació i vida feien una unitat i el situaven al centre de l'ona del corrent del món. Un món que —potser avui ens fa somriure una mica—, creia, més que no es creia, que una qüestió, per exemple, com la d'entre catolicisme i protestantisme passés per si al Vaticà es trobava o no la tomba de St. Pere. I és que ens és difícil avui, en que la història ja ha perdut la corona i l'hegemonia, comprendre com era de vital la Història en aquells moments.

També, quan l'experiència universitària és la de la universitat-fàbrica de títols, es fa difícil de comprendre què vol dir trobar-se, com ell es trobà a l'Institut en un veritable clima universitari. Allí, el nombre reduït d'alumnes compartia amb els professors les lliçons magisterials, les converses, les orientacions, les visites als monuments, les seves investigacions i el ritme de les publicacions. Silvagni, que el 1922 havia tret el primer volum de les inscripcions de la ciutat de Roma, el 1935 publicava el segon. Wilpert que el 1916 havia tret el gran corpus de les pintures i dels mosaics paleocristians, el 1929 publicava el primer volum del corpus dels Sarcòfags cristians, i en 1932 i 1936 donaria a llum el segon i el tercer. Entrelant la Rivista di Archeologia Cristiana anava publicant les descobertes i estudis en els que els alumnes participaven. Mons. Kirsch, que en 1918 a Paderborn havia publicat «Die römischen Titelkirchen in Altertum», es proposà ara l'estudi crític i esgraonat dels títols romans i així organitzà una sèrie de tesis en cadena pels alumnes. El fruit fou que, a la fi del curs 1928-29, dos treballs de llicenciatura versaren sobre els títols i foren publicats a la Rivista: Són el de Lestocquoy sobre l'església de St. Sabas, i el d'Eduard Junyent sobre la casa romana de títol de Sta. Anastàsia [R.A.C., 1930, VI, pp. 91-106].

El 27 de març de 1930, Eduard Junyent obtingué el primer doctorat en Arqueologia concedit per l'Institut, amb un estudi sobre el títol de St. Climent. Formaven el Jurat Mons. Kirsch i Dom Leo-Cunibert Mohlberg, benedictí de Maria-Laach, director de la publicació de textos litúrgics de la Biblioteca Vaticana, que havia substituït a Dom Quentin. La qualificació fou de «Summa cum laude», i el treball fou publicat l'any següent per l'Istituto dins la col·lecció «Studi di Archeologia Cristiana». Aquest doctorat fou seguit, el 8 d'abril, pel del malaguanyat René Vielliard, de París, sobre el **Titulus Equitii** a la base de l'església romana de St. Martino ai monti, i, el 14 d'abril, pel de Maurice Mesnard sobre la basílica de St. Crissògon. Aquest conjunt de treballs de 1930, guiats per Mons. Kirsch, es troben encara avui al centre dels debats sobre els títols romans, i jo mateix he sentit ressonar prou sovint els noms dels seus autors en les sessions arqueològiques romanes.

La seva primera estada romana fou marcada també per la residència a St. Lluís dels francesos. Allà el devia dirigir la seva cultura de base francesa, com a renaixentista vigatà, ja que la gent de cultura de Vic eren

A Frascati, amb un grup de condeixebles, el 1929

Al fòrum romà, amb els alumnes, el 1940

grans clients de la cultura i del llibre francès. Allí, foren francesos els seus gran amics, començant per Vicliard i Mesnard, condeixebles a l'Istituto. I allí s'originaren les xarxes de tantes relacions franceses en el món de la cultura, que mantingué tota la vida. Ell fou un home de cultura bàsicament francesa, tant com romana, i un deliciós «causeur».

Ja a Vic, d'adjunt de Mn. Gudiol al Museu Episcopal, i tancada la seva primera època romana, participà al tercer Congrés Internacional d'Arqueologia Cristiana de Ravenna, el 1932, amb comunicacions sobre els monuments paleocristians de les Espanyes.

La segona etapa romana trobà raó en la guerra civil del 1936, que l'exilià de Catalunya i l'obligà a escapar-se travessant la frontera pels Pirineus. Es dirigí immediatament a Roma, on tenia prou bons amics que l'acolliren. Ell mateix contava com en arribar a Roma disfressat de laic, fou socorregut pel cardenal Tisserant, que li donà unes sotanes, amb les que es vestí els primers temps d'ésser a Itàlia. S'instal·là d'entrada amb una família romana amb finques als Abruzzi, els Flajani, com a preceptor de fill Ottavio. La relació amb aquesta família fou tan cordial, que ja no se'n mogué en tota la temporada; amb ells passà els estiuueigs a Grottoammare a l'Adriàtic, mentre li fou interdit el retorn a Catalunya, i en aquesta família s'hospedarà en endavant sempre que torni a Roma, rebent al seu torn Ottavio a Vic, altres vegades.

I de nou la segona estada romana es centrà en l'Istituto. L'1 de maig de 1937 és nomenat professor-assistent a l'Institut i encarregat del curs d'arquitectura, que professà fins al febrer de 1941. Endemés de les lliçons magistrals, de les visites a monuments i de la direcció de treballs, la càtedra li comportà la col·laboració en una de les grans tasques que l'Istituto s'havia emprès: El «Corpus basilicarum christianarum» de Ricard Krautheimer. Krautheimer havia pres contacte amb l'Institut i havien arribat a un acord durant el curs de 1934, per a elaborar el Corpus de les basíliques de Roma dels segles IV-IX. Aquesta obra es realitzà en trenta anys, i el primer volum aparegué datat 1937-54, a la Ciutat del Vaticà. Contenia bones hores de treball anònim de la càtedra d'arquitectura.

Per aquests anys participà en el IV Congrés Internacional d'Arqueologia a Roma, que es desenvolupà en una situació ben particular. El Cancellier Hitler es traslladà a Roma a les mateixes dates del Congrés, el 1938. El Papa Pius XI, que acabava de publicar la seva carta de condemna del nazisme «Mit brennender Sorge», preferí absentar-se de la Urbs i, així, els congressistes foren rebuts a Castelgandolfo. Encara assistí —recordo haver-li sentit narrar més d'una vegada—, a l'última audiència de Pius XI, en la que anuncià la intenció d'excomunicar personalment a Hitler i a Mussolini, i com ho impedí la ràpida mort del Pontífex el 2 de febrer de 1939.

En esclatar la segona gran guerra, les dificultats de residència del catedràtic d'Iconografia, Mons. De Bruyne, feren que ell se n'ocupés temporalment, fins que, en retornar ell a Vic, fou substituït en les dues càtedres alhora pel P. Engelbert Kirschbaum. Abans de sortir definitivament i deixar Roma, pogué assistir en la mort el seu venerat mestre i pare de l'Institut,

Mons. Kirsch, que moria gairebé sol, atès per alguns alumnes, el 4 de febrer de 1941.

L'esforç que li comportà el curs d'Iconografia, amb la prèvia situació dels espais cmentirials, el recollí més tard en un volum que confeccionaren en col·laboració amb Kirschbaum i Vives [Kirschbaum, Juyent, Vives, «La tumba de Pedro y las catacumbas romanas»] que publicà la Biblioteca de Autores Cristianos, Madrid 1954. En canvi, els esforços de la càtedra d'arquitectura no calia recollir-los, perquè estaven buits en el **Corpus basilicarum**.

La segona etapa romana fou una època difícil, però una època d'àmplies relacions científiques i humanes. D'entrada, el període 1937-39 amb l'exili de religiosos, escriptors i artistes catalans que s'acolliren a Roma, donà lloc a tertúlies, com la que tenien amb l'esmaltador Miquel Soldevila i els periodistes Manuel Brunet i Josep Pla i tants d'altres, que es repartien entre passejades esplèndides per la Roma monumental, angioses notícies de la pàtria i bones estones d'esplai i de facècies. Després àdhuc a dintre l'Institut s'infiltraven les tensions de l'espionatge del règim de Mussolini i, més greu, el joc de l'espionatge i del contraespionatge per a salvament dels jueus perseguits per les forces del Führer. Un col·lega, professor a l'Istituto, Erik Peterson, era jueu; però un alumne jueu-alemany, que elaborava les plantes del **Corpus basilicarum**, desaparegué. Per cert que amb ell havien tingut una facècia divertida: En anar a prendre mides i recontrollar murs d'un vell edifici inclòs dintre un convent de clausura, una monja els precedia pels passadissos tocant una campaneta per tal que les monges fugissin. En aquestes arribaren a lloc, i els feia nosa un gran armari adossat a la paret. En intentar desarrancar-lo, se'ls trencà un petge pollat i l'armari s'abalançà. De dintre l'armari sortiren uns grans crits: Era una monja que s'hi havia amagat en sentir la campaneta. La vida barreja la facècia i la tragèdia. Recordo prou haver sentit contar al P. Mohlberg, com els del contraespionatge es passaven els avisos emprant volums i pàgines convinguts de la Biblioteca Vaticana, fins a provocar davant el Vaticà una protesta oficial d'Alemanya.

Precisament Mn. Eduard solia freqüentar una tertúlia que es tenia al despatx del P. Albareda, a la Biblioteca Vaticana, on solien concórrer el cardenal Tisserant, Mn. Higini Anglès, Mons. Vilaplana, i a la que participava no gens menys que De Gasperi, a qui el cardenal Tisserant tenia camuflat dels feixistes treballant a la Biblioteca Vaticana. Un bon lloc per a barrejar els bons acudits «made in Vatican» amb la informació internacional. Podeu pensar que en algun altre despatx hi devia haver alguna tertúlia d'algun prelat o monsenyor addicte al franquisme.

A l'Institut trenava amistat amb els nous col·legues, com les amistats de Peterson, Friedrich Volbach o la tan delicada del P. Antonelli. Adhuc —i visca l'anècdota!— a les seves classes a l'Institut, una parella d'exiliats catalans iniciaven el festeig i es preparaven pel sant matrimoni.

Tota aquesta etapa romana el marcà profundament. Si ell feu valuoses aportacions a l'Arqueologia paleocristiana estimades dels experts, Ro-

ma el marcà generosament amb el seu segell fins a encunyar-li caràcter. Ell guardà sempre un gran record i un gran amor per Roma, i l'època romana fou una font inestroncable d'anècdotes i de facècies, de coneixement de la vida i dels homes, de materials de primera mà d'uns moments importants del món. Però realista que era, i segurament allixonat per la primera, en tancar la segona època romana, sabia que lluny d'un gran centre de cultura, no és possible dedicar-se a l'Arqueologia Paleocristiana. Pensà, doncs, quines fonts tenia a prop i, a partir de'elles, es lliurà amb passió a les realitats del país. Així s'obrí a la nova etapa del romànic català. Canvià els continguts radicalment i sense vacil·lació, però guardà íntegra la metodologia. Ell que mai tingué res a veure amb la universitat oficial del país, volgué fer de Vic un centre d'estudis eclesiàstics, on el rigor en la sistemació de les fonts, Museu i Arxius, la relació de petit nombre —a més, per força—, i el tipus de tracte científic i humà, fossin una reproducció de l'Istituto di Archeologia de Roma. El nombre d'alumnes als que ha donat una formació universitària al marge de la Universitat, en pot respondre.

Josep Junyent i Rafart